

Hojaly molla

Category: Kitapcy,Sözler,Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 22 января, 2025

Hojaly molla HOJALY MOLLA

Hojaly molla türkmen edebiýatynyň taryhynda, esasan, edebi mirasy toplaýy we öwreniji hökmünde tanalsa-da, onuň şahyrçylygy doğrusynda welin, şu wagta çenli belli bir zat aýdylman gelinýärdi.

1915-1916-nky ýyllarda çykan «Протоколы заседаний и сообщений членов Закаспийского кружка любителей археологии и истории Востока» atly žurnalyň 2-nji sanynda Hojaly mollanyň «Gadym taryh» atly makalasy çykarylýar. Awtor makalasynyň başynda şeýle ýazypdyr:

«...Köp ýazykly, az tagatly, Gyzylarbat säkineli, Bäherdende ystykamat kylgyjy Molla Hojaly Myratberdi ogly. Taryhy Muhammedi sene 1331-de Rejep aýynyň ýigrimi dördi ýekşenbe gündünde, taryhy Isawy 1913-nji senede iýun aýynyň on altynjy gündünde, elli üç ýaşda... mundan soňky zaman adamlaryna ýadygärlik üçin bu taýga baş goýdum».

Eger Hojaly molla 1913-nji ýylда 53 ýaşynda bolsa, diýmek ol 1860-njy ýylда dünýä inipdir.

Hojaly mollanyň ogly Myratberdiniň aýaly Aýsoltan eje öz gaýyn atasynyň durmuşy barada şeýle habar berýär:

«Hojaly mollanyň kakasyna Myratberdi molla diýer ekenler. Myratberdi molla Gökdepe ursunda wepat bolýar. Myratberdiniň kakasynyň ady Hojaly bolupdyr. Hojaly molla öz atasynyň ady dakylýar. Myratberdiniň ejesine Ogulsoltan diýer ekenler. Myratberdiniň öz aýalynyň ady Ogylbikedi. Ogulbike Bäherdeniň Ýylisuw diýen ýerinde aradan çykdy. Hojaly molla tekäniň mökrüp diýen tiresindendir. Hojaly molla üç dogan bolup, ol şolaryň iň ulusydy. Iň kiçilerine Yazmyrat diýerdiler. Ol perzentsiz dünýäden ötdi. Hojaly mollanyň oglunuň ady

Myratberdidi. Galan at bolany üçin, oña Atamolla hem diýerdiler, men şonuň aýaly. Hojaly mollanyň ýene-de ýedi sany gyzy bardy. Myratberdiniň ogly Gurbanberdi bolsa uruşda öldi. Hojaly mollanyň aýaly Nyýazgül Bäherdeniň Durun obasynda oturýan Orazgeldi mollanyň doganydy...»[1]

Hojaly molla ýaşlykda Bäherdeniň Durun obasyndaky Rahmanberdi işanyň medresesinde okaýar. Onuň medresäni gutaranlygy ýa-da gutarmalnygy belli däl. Hojaly molla 1890-njy ýylda açylan rus-tuzem mekdebinde üç ýyl okaýar. Ol 1879-njy ýyldan tä 1960-njy ýyla çenli Ashabad uezdiniň Durun pristawynda mürzeçilik wezipesinde işleýär. Soňra ol senetçilik bilen meşgullanýar.

Hojaly mollanyň kakasy Myratberdi hem sowatly bolupdyr. Ol hem türkmen edebiýaty bilen gyzyklanýan eken. Kakasynyň beýle häsiýeti ogly Hojaly molla-da täsir edýär. Ol hem türkmen halk döredijiliği we edebiýaty bilen gyzyklanyp başlaýar. Bu hakda Aýsoltan eje şeýle maglumat berýär:

«Ol dilewardy, Keminäniň, Ependiniň şorta sözlerini aýdyp bererdi. Ol goşgy goşardy, okardy, kitaplary kändi, onuň gurama kitaby bardy, Hojaly mollanyň gündeligi bardy»[2]

Hojaly mollanyň ylymly, akyllı adamdygyny onuň kitaba, halk rowaýatlaryna söýgüsiniň kändigini akademik A.N.Samoýlowiç hem ýazypdyr.[3] Hojaly mollanyň türkmen edebiýaty we onuň halk döredijiliği bilen gyzyklanyp gelendigini onuň A.N.Samoýlowiçe iberen materiallary hem tassyk edýär. Ol Belýaýewe iberen hatynda türkmen nakkalaryndan bir kitapça taýyn edendigini hem ýazypdyr. Ine, şular hem Hojaly mollada şahyrçylyk zehininiň oýanmagyna täsir edipdir. Hojaly mollada şahyrçylyk zehininiň bardygyny A.N.Samoýlowiç hem belläp şeýle ýazypdyr:

«Мне не привелось найти среди туркменов писанных воспоминаний о последнем решительном событии как истерический приходов русских. Молла Ходжали, довольно легко владеющий стихом поведал мне, что давно собирается вместо с одним своим другом обработать в стихах рассказы соплеменников м собственные

впечатления о «Гёкдепе дагвасы».[4]

Görnüşi ýaly, Hojaly molla şygyr düzmegi başarıyan adam bolupdyr. Bu ýagdaý onuň şygyrlaryndan hem görünýär. Aýsoltan ejäniň aýtmagyna görä, Hojaly mollanyň öz şygyrlaryny ýazýan ýorie gurama kitaby-da bolupdyr. Şeýle-de bolsa, şahyryň bize gelip ýeten mirasy juda ujypsyz ýagdaýdadır. Ol eserlerini Kätibi lakam bilen ýazar eken.

Hojaly molla Magtymgulynyň tematikasyny synlamak bilen, şeýle ýazypdyr:

«Magtymguly ajaýyp... zat görse ýazardy. Gezen ýerinde her jüre sözleri ýazmaga başlardy».[5]

Şu sözleri bilen ol beýik şahyryň öz temasyny durmuşdan alandygyny dogry belleýär. Hem edebiýatçy, hem şahyr Hojaly mollanyň özi şu prinsipe eýerip bilipmi? Ýok. Hojaly molla öz döredijiliginde subýektiwizmden öñe gidip bilmändir. Ol durmuşyň jümmüşinde aralaşmagy başarmandyr.

Hojaly mollanyň bize mälîm bolan şygyrlaryndan iki sanasy akademik A.N.Samoýlowiçe ýazylan hatlar hökmündäki şygyrlarydyr. Ol şygyrlarda awtor özünüň alyma bolan duýgudaşlygyny beýan edýär. Şygyrlarda iberilýän adamyň-da, iberilýän adamyň-da takyk obrazy belli däl, olarda durmuş meselesi görkezilmän, diňe şahsyyetleriň bir-birine bolan subýektiw garaýylary beýan edilýär. Emma türkmen edebiýatynyň taryhynda goşgy bilen iberilýän hatlaryň ullaikan terbiýeçilik ähmiýete eýeleri-de bolupdyr. Zynharynyň Allaha iberen hatynda[6] onuň parahorlar, ahlaksızlar hataryna goşulandygy duýdurylýar we ol ýazgarylmak bilen, dogry ýola çagyrylýar. Bu hat Allaha ullaikan täsir edýär we onuň zähmetkeşleriň tarapyna geçmegine ýardam berýär. Zynharynyň ol hatynyň ullaikan taryhy ähmiýeti bar. Çünkü Zynhary öz hatynda durmuş meselesini öñe sürüýär we ony takyk detallar bilen subut edýär. Emma Hojaly mollanyň bu hatlarynyň mazmuny iki dostuň arasyndaky şahsy gatnaşykdan aňry geçip bilmändir.

Hojaly mollanyň «Gadym taryh» ady bilen çap etdiren makalasynyň içinde onuň Keýmir köre bagışlap ýazan mesnewi

formasyndaky bir şygry hem çap edilipdir:

Är nazar salsa, kesek nan bolar,
Hak nazar salsa, kişi sultan bolar.

Herne aýtgan sözleri bolmaz hata,
Hak aňa öz lutfudan kylmyş eta.[7]

Bir gözü dogmuş eneden kör idi,
Bir gözü ýaşlykda kör bolmuş idi.[8]

Awtor özüniň bu eserinde türkmen halkynyň legendar gahrymany bolan Keýmiri wasp edýär. Ýöne bu ýerde hem awtor gahrymanynyň tipiki obrazyny onuň bitiren işleri arkaly takyk suratlandyryp bilmändir. Ol öz gahrymanyny umumy äheňde wasp edýär. Şahyr öz suratlandyrýan zadnyderdan obýektiw netije çykaryp bilmän, abstraktlyga ýüz urýar. Onuň pikiriçe, suratlandyrylýan gahrymanyň şol derejä ýetmegi diňe hudaýtarapyn bolýar.

Hojaly molla 1906-1907-nji ýyllarda hem şygyr ýazýan eken. Bu kärini 1915-1916-njy ýyllarda-da dowam etdiripdir. Ol öz şygyrlaryny goşuk, mesnewi we gazal formasynda ýazypdyr, özi-de şol şygyr formalarynyň ussady bolupdyr. Ep-esli döwürde şygyr ýazan we goşgy düzmeklägiň ussady bolan Hojaly mollanyň bize gelip ýeten edebi mirasy, ýokarda belleýşimiz ýaly, ujypsyz mukdarda. Şonuň ýaly hem şahyryň döredijilik tematika dar. Biziň pikirimizce, onuň eserleriniň hemmesi toplanylyp ýetişilmändir. Entek şahyryň bize belli bolmadyk eserleriniň halk arasyndan tapyljakdygyna umyt baglamak gerek. Ine, şol wagtda Hojaly mollanyň döredijiligini hemmetaraplaýyn derňemeklige şert dörär.

Akademik Samoýlowiç Hojaly molla 1917-nji ýlda dünýäden öten diýip görkezýär. Emma Aýsoltan eje Hojaly mollanyň soňky döwürlerde gumdaky Sekizajy diýen obada oturandygyny, şol ýerden Gyzylarbada göçüp gelendigini, Sowet hökümeti ýeňeninden üç ýyl soň aradan çykandygyny, onuň Gyzylarbadyň Garabogaz diýen ýerindäki Gaplaňly ata gonamçylygynda jaýlanandygyny gürrüň berýär.

A.Nurýagdyýew.

-
- [1] Inw. 2196.
 - [2] Šol ýerde.
 - [3] «Записки Восточного отделения императорского русского археологического общества», т. XVIII, СПБ, 1908 г.
 - [4] Sankt-Peterburguň Saltykow-Şedrin adyndaky döwlet kitaphanasynyň golýazmalar böлümi, f. 671, iş. 112.
 - [5] «Закаспийская туземная газета», 3, IV-1915, №25.
 - [6] Inw. 110.
 - [7] «Протоколы заседаний и сообщений членов Закаспийского кружка любителей археологии и истории Востока», №2. Асхабад, 1916.
 - [8] Šol ýerde. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly